

ŚCIEŻKA ZWIEDZANIA:

Tysiąc lat w godzinę

1. Brakteat

Galeria 2:
Pierwsze spotkania, 965-1500

Ta pochodząca z XIII w. moneta jest najstarszym obiektem w kolekcji Muzeum POLIN. Tradycyjnie monety te były bite jednostronnie. **Hebrajskie** inskrypcje na nich wskazują na rolę Żydów w biciu brakteatów i rozwoju średniowiecznej gospodarki monetarnej kraju. Obejrzyj brakteat na interaktywnym stole, gdzie możesz także zaprojektować własny!

Idź w stronę drewnianego grodu i zatrzymaj się przy okrągłym stole z dwoma ekranami interaktywnymi i gablotą, w której prezentowany jest brakteat.

 SPRAWDŹ NA MAPIE:
z punktu "START" do punktu "1."

2. Model Krakowa i Kazimierza

Galeria 3:
Paradisus Iudaeorum, 1565-1648

Historia największej i najbardziej wpływowej gminy żydowskiej w Europie Środkowej została zaprezentowana na interaktywnej makiecie Krakowa i pobliskiego Kazimierza. Spójrz na makietę, po prawej stronie znajduje się Kazimierz, dokąd w 1495 roku król Jan Olbracht przeniósł krakowskich Żydów. Część z nich nadal prowadziła interesy w Krakowie, a niektórzy nawet służyli na dworze królewskim jako medycy lub bankierzy. Spójrz na ekrany otaczające makietę i poznaj społeczność żydowską Krakowa i Kazimierza z jej instytucjami i budowlami, w tym również sześcioma **synagogami**, z których wszystkie istnieją do dziś. Spotkaj **rabina** Mojżesza Isserlesa i innych mędrców. Dowiedz się, jak kształtowały się relacje polsko-żydowskie.

Multimedialną makietę znajdziesz pośrodku galerii.

 SPRAWDŹ NA MAPIE:
z punktu "1." do punktu "2."

3. Synagoga z Gwoźdźca

Galeria 4: Miasteczko, 1648-1772

Synagoga to centrum życia gminy żydowskiej. Drewniana synagoga w Gwoźdźcu powstała ok. 1650 roku. Jej wnętrze, ozdobione malowanymi tekstami modlitw, znakami zodiaku oraz przedstawieniami zwierząt i kwiatów, zostało odnowione w 1729 roku. Centralne usytuowanie **bimy** – podium, z którego odczytuje się **Torę** – jest typowe dla polskich synagog. Budowla została zniszczona ok. 1914 roku. W latach 2011-2012 ponad 300 ochotników i specjalistów pod kierunkiem Handshouse Studio wykonało rekonstrukcję dachu i pięknie malowanego sklepienia, używając do tego tradycyjnych technik, narzędzi i materiałów. W dawnej Rzeczypospolitej znajdowało się ponad 150 drewnianych synagog. Wszystkie uległy zniszczeniu.

Po wejściu do galerii skrócić w prawo i przejdź przez targowisko w stronę synagogi.

SPRAWDŹ NA MAPIE:
z punktu "2." do punktu "3."

4. Rozbiory

Galeria 5: Wyzwania nowoczesności, 1772-1914

Władcy Prus, Austrii i Rosji patrzą z portretów na pusty tron polskiego króla. Pomiedzy 1772 a 1795 rokiem dokonali rozbiorów Rzeczypospolitej, która w następstwie zniknęła z politycznej mapy Europy. Oznaczało to, że polscy Żydzi stali się poddanymi trzech silnie i centralistycznie zarządzanych mocarstw. Usiądź na jednym z tronów wokół interaktywnego stołu, by dowiedzieć się o prawach regulujących szczegółowe aspekty życia Żydów pod zaborami. Mapy na ścianach sali prezentują podział polityczny tej części Europy, który przetrwa do I wojny światowej.

Wychodząc z **synagogi**, skrócić w lewo i przejdź przez korytarz prowadzący w kierunku tronu i trzech dużych portretów.

SPRAWDŹ NA MAPIE:
z punktu "3." do punktu "4."

5. Na żydowskiej ulicy

Galeria 6:
Na żydowskiej ulicy, 1918-1939

Przejdź gwarną ulicą dużego miasta międzywojennej Polski, przyglądając się projekcjom na fasadach budynków. To właśnie w miastach i miasteczkach skupiało się wówczas żydowskie życie polityczne, kulturalne i ekonomiczne, a sformułowanie *di jidysze gas* – „żydowska ulica” – w sensie metaforycznym oznaczało też „żydowski świat”. Pomimo trudnej sytuacji ekonomicznej i antysemityzmu, był to okres politycznego rozkwitu i rozwoju kultury żydowskiej w językach **jidysz**, **hebrajskim** i polskim. Z ulicy wejdź do pomieszczeń poświęconych kulturze oraz aktywności politycznej Żydów.

Idź w lewo, zostawiając za sobą film o wybuchu I wojny światowej. Następnie skieruj się w prawo, by przejść pod łukiem wiodącym na ulicę.

SPRAWDŹ NA MAPIE:
z punktu „4.” do punktu „5.”

6. Getto warszawskie

Galeria 7:
Zagłada, 1939-1944

Spośród ponad 600 gett utworzonych w okupowanej Polsce getto warszawskie było największym zarówno ze względu na rozmiar, jak i liczbę osadzonych, sięgającą 450 000 osób w okresie pomiędzy październikiem 1940 roku i majem 1943 roku. Na ścianach znajdziesz cytaty z dzienników Emanuela Ringelbluma i Adama Czerniakowa, którzy są narratorami w tej przestrzeni. Czerniaków był przewodniczącym Judenratu, Rady Żydowskiej, powołanej przez Niemców do zarządzania gettem. Ringelblum to historyk i twórca tajnego archiwum, zwanego Oneg Szabat, którego misją było udokumentowanie wszystkich aspektów życia getta. Zgromadzone w nim dokumenty stały się podstawą prezentacji getta warszawskiego na wystawie.

Przejdź przez trzy kolejne części galerii: wybuch wojny, początek okupacji i represje wobec Żydów, by wejść do przestrzeni poświęconej gettu warszawskiemu. Poznasz ją po ukośnych, szarych ścianach.

SPRAWDŹ NA MAPIE:
z punktu „5.” do punktu „6.”

7. Pomnik Bohaterów Getta

Galeria 8:
Powojnie, 1944 do dziś

Pomnik Bohaterów Getta dłuta Natana Rapoporta został odsłonięty wśród ruin w 1948 roku, w piątą rocznicę powstania w getcie warszawskim. Jego budowę pokazano na wystawie poprzez dokumenty, fotografie i oryginalne obiekty z kolekcji Muzeum POLIN. Kronika Filmowa pokazuje uroczystość odsłonięcia pomnika z tysiącami uczestników, w tym oficjalnymi delegacjami z Polski i zagranicy. Upamiętnienie ofiar Zagłady, przywrócenie im godności i próby rozliczeń to najważniejsze cele przyświecające ocalałym. Budynek Muzeum POLIN stanął naprzeciw Pomnika Bohaterów Getta.

Po wejściu do galerii stań tak, by po lewej stronie mieć ścianę formularzy rejestracyjnych. Na wprost, nieco po prawej stronie znajdują się materiały dotyczące Pomnika Bohaterów Getta.

SPRAWDŹ NA MAPIE:
z punktu "6." do punktu "7."

8. Odrodzenie życia żydowskiego

Galeria 8:
Powojnie, 1944 do dziś

Od upadku komunizmu w 1989 roku obserwujemy powolne odradzanie życia żydowskiego w Polsce oraz wzrost zainteresowania kulturą i historią Żydów wśród Polaków. W interaktywnych wywiadach współcześni Żydzi polscy odpowiadają na pytania: Czy w Polsce jest antysemityzm? Czym jest dla Ciebie Izrael? Kto dla kogo tworzy kulturę żydowską? Czy jest przyszłość dla Żydów w Polsce? Czy zawsze wiedziałeś, że jesteś Żydem? Co znaczy być Żydem w Polsce?

Końcowa część wystawy

SPRAWDŹ NA MAPIE:
z punktu "7." do punktu "8."

Słowniczek

Aron ha-kodesz – szafa służąca do przechowywania zwojów → **Tory**, najświętszego przedmiotu w judaizmie. Znajduje się w → **synagodze** na wschodniej ścianie wyznaczającej kierunek Jerozolimy i modlitw. Forma aron ha-kodesz nawiązuje do biblijnych opisów Arki Przymierza, w której złożone były Tablice Dziesięciorga Przykazań, oraz architektury Świątyni Jerozolimskiej.

Aszkenazyjczycy – Żydzi zamieszkujący początkowo ziemie niemieckie, a potem całą Europę Środkową i Wschodnią. Dziś mieszkają w wielu państwach, m. in. w Izraelu. Niektórzy wciąż posługują się językiem → **jidysz**. Mają własne zwyczaje odróżniające ich od → **Sefardyjczyków**.

Bejt ha-midrash (w jidysz: *bejs medresz*, „dom nauki”) – miejsce utrzymywane przez gminę żydowską (→ **kehilę**), tradycyjnie przeznaczone dla mężczyzn do studiowania → **Tory** i modlitwy.

Bima – podium w → **synagodze**, które służy do czytania zwoju → **Tory**. W polskich synagogach bima tradycyjnie znajduje się na środku głównej sali modlitewnej i skierowana jest ku wschodniej ścianie.

Cadyk (w jidysz: *rebe*) – dosłownie: „sprawiedliwy”; charyzmatyczny przywódca religijny w → **chasydyzmie**. Zwolennicy uważają cadyków za pośredników między Bogiem i wiernymi.

Chasydyzm – ruch mistyczny powstały w XVIII w. na Podolu. Jego celem była odnowa religijności Żydów. Za twórcę ruchu uważa się Izraela ben Eliezera, zwanego Baal Szem Tow (Beszt). Podstawą chasydyzmu jest ekstazyjna pobożność wyrażana m.in. w modlitwach, śpiewie, tańcu. Zwolennicy tego ruchu, zwani chasydami, gromadzili się wokół → **cadyków**.

Cheder (w jidysz: *chejder*, „pokój”) – tradycyjna szkoła, w której chłopcy uczą się czytać i pisać po hebrajsku i poznają → **Torę**. Nauczyciel w chederze nazywany jest mełamedem.

Diaspora – określenie używane dla wszystkich Żydów mieszkających poza Ziemią Izraela.

Halacha – prawo religijne regulujące wszystkie aspekty życia Żydów. Podstawą halachy są przykazania (micwy) wywiedzione z → **Tory**.

Haskala – żydowskie oświecenie, nurt powstały w XVIII w. w Europie. Jego zwolennicy (maskile) postulowali unowocześnienie i reformę życia Żydów. Zachęcali do nauki przedmiotów świeckich, nowoczesnego języka hebrajskiego i języków obcych.

Hebrajski – zarówno święty język religii i nauki żydowskiej, jak i jego nowoczesna wersja powstała w XIX w., która stała się oficjalnym językiem Państwa Izrael.

Jesziwa – wyższa szkoła religijna, w której młodzi Żydzi studiują → **Talmud** i inne teksty religijne.

Jidysz – codzienny język Żydów → **aszkenazyjskich**, ukształtowany pod wpływem języka niemieckiego, hebrajskiego, aramejskiego, dialektów judeo-romańskich i języków słowiańskich. Początki jidysz sięgają średniowiecznej Nadrenii. Przed II wojną światową posługiwało się nim około 13 milionów ludzi.

Kabała – żydowska tradycja mistyczna, zawierająca elementy filozofii, teologii i magii. Kabaliści wierzyli, że ta wiedza pozwala odkryć tajemnice wszechświata oraz istotę boskości. Głównym dziełem kabały jest *Sefer ha-Zohar* (Księga Blasku) – średniowieczny zbiór mistycznych komentarzy do → **Tory**.

Kahał – władze zarządzające kehilą, czyli gminą żydowską w danej miejscowości. Najważniejsze sprawy gminy zapisywano w księdze zwanej pinkasem.

Kantor (chazan) – urzędnik → **synagogałny** prowadzący nabożeństwa, także w formie śpiewów. Nabożeństwo może również prowadzić rabin lub inny członek → **minjanu**, także osoba świecka.

Karaïmi (Karaici) – uznawali nauki zawarte wyłącznie w → **Torze**, czym różnili się od rabanitów, czyli Żydów, którzy dodatkowo akceptowali nauki głoszone przez → **rabinów**. Wywodzący się ze średniowiecznej Babilonii, Karaïmi zamieszkiwali Europę Wschodnią, przede wszystkim tereny Krymu i Litwy.

Klezmer – żydowski muzykant występujący na weselach i innych uroczystościach. Zespół klezmerski składa się zwykle ze skrzypka, kontrabasisty, cymbalisty, perkusisty, klarnecisty, trębacza.

Koszerność (hebr. *kaszrut*) – zasady dotyczące rytualnej czystości pożywienia, wywiedzione z biblijnej Księgi Kapłańskiej. Z nich wynika m.in. zakaz łączenia mięsa z mlekiem czy spożywania mięsa niektórych zwierząt. Zasady odnoszą się także do sposobu, w jaki zwierzę powinno być zabite, a jego mięso przygotowane. Jedzenie zgodne z tymi zasadami jest koszerne.

Litwacy – Żydzi z północno-wschodnich terenów dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów obejmujących Litwę, część Białorusi, Łotwę i okolice. W XIX w. ukształtował się stereotyp Litwaków jako chłodnych intelektualistów, w odróżnieniu od Żydów galicyjskich, mieszkających w zaborze austriackim.

Macewa – żydowska płyta nagrobna, często ozdobiona symbolicznymi reliefami i malowidłami.

Machzor – modlitewnik używany w czasie świąt, w odróżnieniu od siduru, zawierającego modlitwy codzienne i na → **szabat**.

Minhag – zwyczaj żydowski, który z czasem stał się obowiązujący na równi z prawem religijnym (→ **halacha**).

Minjan – zgromadzenie tradycyjnie złożone z co najmniej 10 Żydów płci męskiej po 13. roku życia, wymagane do odprawiania modlitw w → **synagodze**, czytania → **Tory** i podczas innych ceremonii religijnych, np. ślubów i pogrzebów.

Mykwa – zbiornik wodny służący do rytualnego oczyszczania.

Rabin – nauczyciel judaizmu i przywódca duchowy zgromadzenia wiernych, mający upoważnienie do rozstrzygania kwestii wynikających z → **halachy**. Rabin jest jednym z najważniejszych urzędników gminy żydowskiej, m.in. przewodniczy rozprawom sądu żydowskiego (hebr. *bejt din*), udziela ślubów, stwierdza → **koszerność**.

Sefardyjczycy – potomkowie Żydów wywodzących się z Półwyspu Iberyjskiego. Po wygnaniu z Hiszpanii i Portugalii (koniec XV w.) zaczęli osiedlać się w Europie Zachodniej oraz Imperium Osmańskim (w tym na Bałkanach i w Afryce Północnej). Posługują się językiem ladino i mają własne zwyczaje, odróżniające ich od → **Aszkenazyjczyków**.

Synagoga (bóżnica, szul) – żydowski dom modlitwy. Zgodnie z tradycją kobiety zasiadają w osobnej części synagogi.

Szabat (jid. *szabes*) – dzień odpoczynku trwający od zachodu słońca w piątek i kończący się krótko po zachodzie słońca w sobotę. W tym czasie praca jest zabroniona.

Sztetl – miasteczko w Europie Wschodniej zamieszkiwane w dużej części przez Żydów.

Sztibl (szybel) – izba, w której → **chasydzi**, zwolennicy danego → **cadyka**, zbierali się na modlitwy, wspólne studiowanie i dla towarzystwa.

Talmud – zbiór praw żydowskich (→ **halacha**) i komentarzy (midraszy) do → **Tory**. Talmud składa się z Miszny (dotyczącej przestrzegania przykazań wywiedzionych z → **Tory**) i Gemary (zawierającej → **rabiniczne** interpretacje Miszny). Talmud powstał między III a V w. n.e. w Palestynie i Babilonii. Talmud Babiloński jest obszerniejszy i powszechniejszy niż Talmud Jerozolimski, powstał w Palestynie.

Tora – w wąskim znaczeniu to nazwa pierwszych pięciu ksiąg Biblii. Zwój Tory z wypisanym ręcznie tekstem Pięcioksięgi jest najświętszym obiektem judaizmu. W szerszym rozumieniu Tora oznacza całość nauczania religijnego i tradycji judaizmu, zarówno w formie ustnej, jak i pisemnej.